

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
KAUNO HUMANITARINIS FAKULTETAS
FINANSŲ IR APSKAITOS KATEDRA**

Eduardas Freitakas

ĮMONIŲ KREDITINGUMO VERTINIMAS
Metodinė priemonė

KAUNAS
2006

Freitakas Eduardas. **Įmonių kreditingumo vertinimas**: metodinė priemonė. - Kaunas 2006. - 18 p. - ISBN 9986-19-869-0

Metodinė priemonė patvirtinta Vilniaus Universiteto
Kauno humanitarinio fakulteto Taryboje
2006 m. kovo 15 d. Protokolas Nr. 5

Recenzavo: doc. dr. J. Nedzveckas (KTU), doc. dr. G. Gipienė (VU)

© VU KHF, 2006

© EDUARDAS FREITAKAS, 2006

ISBN 9986-19-869-0

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1. Kreditingumo vertinimo procesas	6
2. Verslo rizikos vertinimas	7
3. Finansinės rizikos vertinimas	10
4. Įmonių kreditingumo vertinimo modeliai	14
4.1. Altman'o indekso – "Z" metodas.....	14
4.2. Penkių "C" metodas	15
4.3. PARSEK arba CAMPARI metodai.....	16
4.4. „Balinis“ („taškinis“) metodas	17
4.5. Scoring metodai.....	17
LITERATŪRA.....	18

IVADAS

Bankų sistema - valstybės ekonominio stabilumo garantas, viena iš sudedamųjų šalies ūkio šakų, atliekanti išskirtinį vaidmenį pritraukiant, paskirstant ir perskirstant finansinius išteklius. Šiuolaikinė ekonomika neįsivaizduojama be bankinio sektoriaus generuojamų kreditinių resursų. Greita, skaidri, efektyvi kreditinių resursų apyvarta teikia papildomus impulsus šalies ūkio vystymuisi, sukuria prielaidas ilgalaikiam ekonomikos augimui. Viena svarbiausių sąlygų, kad bankai tinkamai atliktų savo funkcijas ekonomikos vystymesi, yra mokėjimas įvertinti potencialių klientų verslo ir finansinę būklę, apibrėžti jų perspektyvas, nustatyti potencialių skolininkų kredito grąžinimo galimybes.

Kreditiniame sandoryje dalyvauja du subjektai: kreditorius (paskolos davėjas, skolintojas) ir skolininkas (paskolos ėmėjas), kiekvienas jų turi savo ekonominius interesus. Praktika rodo, kad beveik kiekviename kreditiniame sandoryje egzistuoja kreditinės rizikos elementas, t.y. paskolos negrąžinimas, palūkanų nemokėjimas, paskolos ar palūkanų grąžinimo terminų pažeidimas.

Paskolos klientams sudaro didžiąją komercinių bankų turto dalį (siekia nuo pusės iki trijų ketvirčių bankų turto) ir yra rizikingiausia bankų turto dalis.

Bankas yra pelno siekianti įmonė. Bankas turi dirbti taip, kad sugebėtų grąžinti indėlius indėlininkams ir uždirbtų pelno savininkams. Siekdamas šių tikslų kiekvienas bankas formuoja savo kreditavimo politiką, kuri nustato paskolų išdavimo principus, tačiau kiekvieno banko kreditavimo politika apima tris skirtingus tikslus, kuriuos reikia derinti tuo pačiu metu. Šie pagrindiniai tikslai yra *banko pelningumas, likvidumas ir saugumas*.

Norėdamas pasiekti didelį *pelningumą*, bankas privalo didinti ilgalaikių paskolų apimtį (didesnės palūkanos).

Norėdamas palaikyti reikiamą *likvidumą*, bankas privalo didinti trumpalaikių paskolų apimtį.

Siekdamas didesnio *saugumo*, bankas privalo rinktis, kam duoti paskolas.

Sudarydamas paskolų portfelį bankas turi pasirinkti, ko jis siekia: pelningumo, likvidumo ar saugumo. Pasirinkus pelningumą, kuris didinamas skolinant ilgiems terminams, nukenčia banko likvidumas. Siekdamas saugumo, bankas turi pasirinkti kam skolinti. Todėl bankas turi nustatyti prioritetus ir vardan pasirinktų tikslų aukoti likusius. Priklausomai nuo to, kam bankas skiria didesnę dėmesį, kreditavimo politika gali būti agresyvi, konservatyvi, liberali ir pan. Pilnos pasirinkimo laisvės bankas neturi. Jį riboja šalies įstatymai bei centrinio banko direktyvos, reguliuojančios bankų veiklą, pavyzdžiui, nustatytas maksimalios paskolos sumos vienam skolininkui normatyvas.

Pagal savo kreditavimo politiką kiekvienas bankas gali pasirinkti įvairiausius būdus skolininko rizikingumo vertinimui, - nuo paprasčiausių formulių iki sudėtingų matematinių modelių. Rodiklių reikšmingumas, ribos gali skirtis priklausomai nuo šalies, banko politikos, kitų veikiančių faktorių,

tačiau neišvengiamai bankas turi turėti klientų kreditingumo vertinimo metodikas, kurios konkrečiai įvardina bankui priimtinas kreditavimo rizikos ribas..

Dėl nepakankamo klientų kreditingumo vertinimo savo laiku Lietuvoje buvo išduota daug blogų paskolų, kas ir sukėlė Lietuvos bankinės sistemos krizę ir privedė prie bankų bankrotų bangos 1995 – 1996 m.

Metodinės priemonės tikslas: pateikti apskaitos, finansų ir bankininkystės specializacijos magistro studijų dalyviams susistemintą informaciją apie klientų kreditingumo vertinimo procesą, jo pagrindinius etapus ir instrumentus, kurių pagalba iš banko pozicijų vertinamos potencialaus kliento galimybės laiku ir pilnai įvykdyti savo finansinius įsipareigojimus bankui.

Metodinės priemonės uždaviniai:

- apibūdinti pagrindinius verslo rizikos ir finansinės rizikos vertinimo principus;
- išnagrinėti pagrindinius kreditingumo nustatymo modelius;
- išanalizuoti pagrindines bankininkystės praktikoje naudojamų klientų kreditingumo nustatymo modelių charakteristikas.

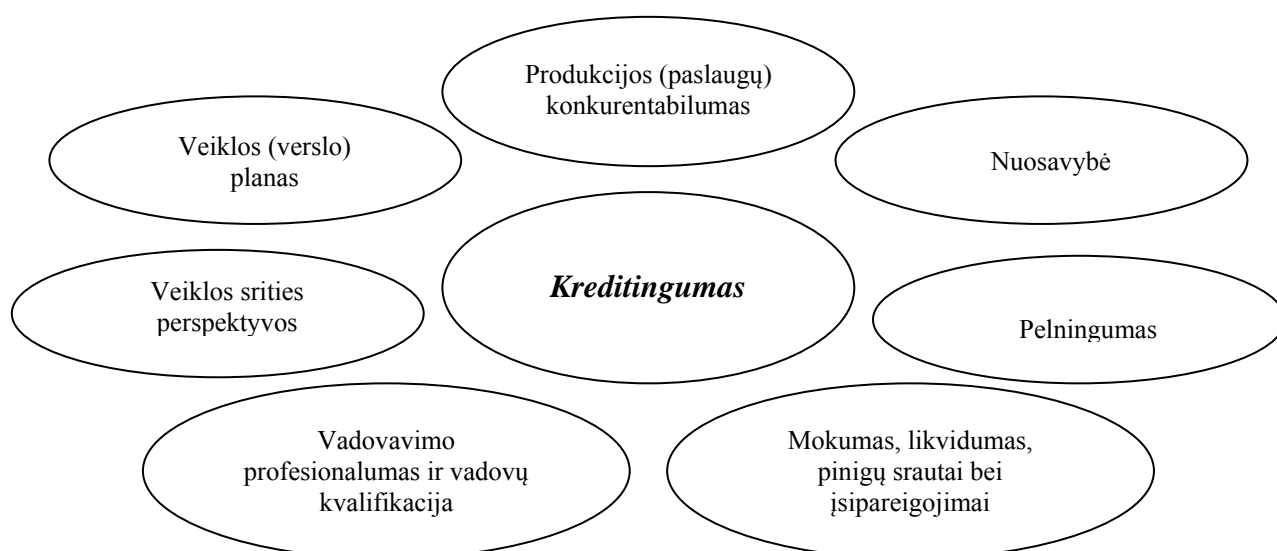
1. Kreditingumo vertinimo procesas

Prieš priimdamas sprendimą finansuoti vieną ar kitą projektą bankas privalo susidaryti nuomonę keliais pagrindiniais klausimais:

- įvertinti pateikto projekto realumą;
- nustatyti, kiek lėšų reikia pateikto projekto finansavimui;
- įvertinti projekto finansavimo etapus ir terminus;
- išanalizuoti, iš kokių šaltinių klientas gali gražinti paskolą.

Pagrindiniai kliento kreditingumo vertinimo proceso elementai gali būti pavaizduoti schematiškai:

Kreditingumo vertinimo schema

Tokiu būdu, bankas, norėdamas įvertinti kliento kreditingumą turi įvertinti kliento verslo riziką ir konkretaus projekto finansinę riziką.

Be abejo, kaip jau minėta, kiekvienas bankas pagal savo kreditavimo politiką gali nustatyti, kuriems kreditingumo vertinimo proceso elementams reikia skirti didesnę dėmesį, o taip pat nustatyti jų svorį ir svarbą, priimant galutinius sprendimus, tačiau, neišvengiamai, kiekvienas kreditingumo vertinimas apima tiek makroekonominės, tiek mikroekonominės analizės aspektus.

Formaliai visiškai atskirti šiuos analizės aspektus yra gana sudėtinga. Tačiau vertinant kliento kreditingumą svarbu tiek jo verslo prigimtis, struktūra, dydis, o taip pat laikotarpis, teisiniai bei politiniai išorinės aplinkos parametrai, darantys įtaką verslui ar net galintys jį pakeisti, tiek įmonės finansinės sąlygos, finansinė situacija ir jos prognozės.

2. Verslo rizikos vertinimas

Norint turėti visapusišką informaciją apie klientą labai svarbu yra įvertinti verslo aplinką, kurioje įmonė dirba bei iš šios aplinkos kylančią jos verslo riziką. S.Taraila knygoje "Kreditavimas: teorija ir praktika", pateikia metodiką, kuria remiasi Šveicarijos bankai verslo rizikos vertinimui.

➤ *Nuosavybės forma.*

Nuosavybės formos įvertinimas leidžia įvertinti rizikos laipsnį įmonės bankroto atveju, kas ir kokių dydžiu prisiims įmonės finansinę atsakomybę jos bankroto ar kredito negražinimo atveju.

Lietuvoje skiriamos nuosavybės formos:

- individuali įmonė,
- ūkinė bendrija (tikroji, komanditinė),
- bendrovė (atviroji, uždaroji).

Kiekvienu atveju įmonės savininkams tenka skirtinga finansinė rizika įmonės bankroto situacijoje.

➤ *Komercinės veiklos rūšis.*

Vertinant komercinės veiklos rūšį, svarbu žinoti kokia situacija įmonės vykdomos veiklos šakoje. Ilgalaikė kiekvieno verslo sėkmė priklauso nuo produkcijos paklausos, naujų technologijų pritaikymo, naujų rinkų įsisavinimo. Pažymėtina, kad kiekviena pramonės šaka turi savo specifiką.

Šiuo atveju yra vertinama:

- kokioje srityje klientas dirba (sunkioji ar lengvoji pramonė, paslaugų ar prekybos sfera ir pan.);
- kokių technologijų lygiu (aukštu ar žemu) pagrįsta veikla;
- kokios yra veikloje naudojamos technologijos (reikalaujančios pastovių renovacijų ar nekintančios);
- kokių kapitalinių įdėjimų reikalauja veikla (didelių ar mažų);
- ar veiklą įtakoja mada, tradicijos ir pan., ar ne;
- kokią įtaką gali turėti veiklai ekonominiai pokyčiai (kilimas, nuosmukis);
- koks yra veiklos augimo potencialas;
- ar veiklos sritis yra stabili, jei ne – nuo ko tas nestabilumas priklauso;
- kur yra sukonzentruota veikla;
- kokie apribojimai gali daryti įtaką veiklai (sveikatos, aplinkos apsaugos ir pan.).

➤ *Rinka ir įmonės klientai.*

Prekes ar paslaugas įmonė parduoda konkrečioje rinkoje ir konkretiems klientams. Todėl labai svarbu turėti patikimą informaciją apie analizuojamos įmonės rinkas bei klientus. Abu šie faktoriai yra būsimų pinigų srautų šaltiniai ir todėl daro didelę įtaką paskolos gražinimui.

Analizuojant kelerių metų įmonės veiklą bei prognozuojamą jos ateitį yra įvertinama rinka bei klientai. *Rinka* vertinama pagal šiuos kriterijus:

- kokia potenciali vietinė ir eksporto rinka, kokios jų augimo galimybės;
- kokių valiutų zonoms (nacionalinė, konvertuojama, nekonvertuojama) priklauso rinka;
- kokios galimos ekonomikos ir technikos naujovės;
- kiek kainuoja įėjimas į rinką ir buvimas joje;
- kokie galimi įstatymų pakeitimai ar apribojimai, galintys įtakoti rinkos sąlygas.

Klientai vertinami pagal šiuos kriterijus:

- klientų grupės, segmentai, jų poreikiai;
- kas yra pagrindiniai klientai, jų skaičius, įvairovė;
- kokios yra pardavimo sąlygos, atsiskaitymo formos;
- ar yra priklausomybė nuo klientų;
- ar galima klientus laikyti mokiais ir patikimais.

➤ *Konkurencija.*

Vertinant įmonės konkurenciją svarbu įvertinti įmonės gebėjimą konkuruoti tiek esamų konkurentų atžvilgiu, tiek potencialių, kadangi konkurentų veikla turės įtakos nagrinėjamos įmonės būsimai padėčiai rinkoje, jos užimamai rinkos daliai bei verslo pelningumui.

Šiuo atveju yra vertinami tokie veiksniai:

- kas yra pagrindiniai vietiniai ir užsienio konkurentai;
- kokios konkurentų stipriosios ir silpnosios pusės;
- kokia konkurentų užimama rinkos dalis;
- kokia konkurencija yra rinkoje (silpna, vidutinė, stipri);
- kokie laukiami gaminių ir technologijų pokyčiai;
- ar galimi konkurentų susiliejinimai, rinkos koncentracija ir pan.

➤ *Ištekliai arba tiekėjai.*

Tam, kad įmonė pagamintų prekes, teiktų paslaugas, jai yra reikalingos žaliavos bei atsargos, kurios yra perkamos iš tiekėjų. Todėl svarbu žinoti, ar galima pasitikėti įmonės turimais tiekėjais bei jų teikiamų prekių ar paslaugų kokybe. Esant netinkamam tiekėjui, įmonė negali normaliai nei gaminti, nei parduoti prekių, todėl nebus ir būsimų pajamų.

Tiekimo rinkos vertinamos pagal šiuos kriterijus:

- kokie kiekiai yra gaunami iš tos pačios šalies ir kokie iš užsienio;
- kokia įsigijimo valiuta (nacionalinė, konvertuojama, nekonvertuojama);
- kokios galimos ekonomikos ir techninės naujovės;
- kiek kainuoja įėjimas į tiekėjų rinką;

- kokių tikimasi pokyčių tiekimo sistemoje, kokie apribojimai gali įtakoti tiekimo sąlygas.

Tiekėjai vertinami pagal šiuos kriterijus:

- pagrindiniai vietiniai ir užsienio tiekėjai, jų teikiamų produktų sudėtis, apimtys;
- kokios yra tiekimo sąlygos (kainos, atsiskaitymo sąlygos);
- alternatyvūs tiekėjai, galimybė keisti tiekėjus.

➤ *Infrastruktūra (sąlygos, įrengimai).*

Infrastruktūra apima įmonės investicijas į ilgalaikį turtą, kuris reikalingas įmonės veiklos vykdymui. Todėl svarbu žinoti, kiek kainuos remontas, laikini sutrikimai bei gedimai, kiek atsieis nauji reikalingi įrengimai (investicijos), koks yra naudingas įrengimų eksploatacijos laikas ir t.t. Vertinant infrastruktūrą yra vertinama įmonės turima žemė, pastatai, mašinos bei įrengimai.

Žemė ir pastatai vertinami pagal tokius parametrus:

- nuosavybės teisė bei metiniai mokesčiai;
- žemės bei pastatų užimami plotai, jų išsidėstymas;
- pastatų pastatymo metai, jų tarnavimo laikotarpis;
- pastatų būklė (gera, patenkinama, reikia remonto ir pan.);
- žemės be pastatų balansinė ir rinkos vertė.

Mašinos ir įrengimai vertinami pagal tokias charakteristikas:

- nuosavybės teisė bei metiniai mokesčiai;
- jų rūšys, tiekėjai;
- tarnavimo laikotarpis, darbinė būklė;
- modernizavimo pakeitimo galimybės, jų kaina;
- balansinė ir rinkos vertė.

➤ *Valdymas ir įmonės struktūra.*

Analizuojant įmones svarbu įvertinti jų valdymą bei organizacinę struktūrą, nes tik tinkamai organizuota įmonė gali tikėtis, kad bus pasiekti numatyti tikslai bei įvykdyti uždaviniai.

Vadovai vertinami pagal tokius kriterijus:

- pagrindinės vadovų pareigos;
- vadovų kvalifikacija ir profesinis patyrimas;
- modernių vadovavimo metodų taikymas (verslo planai, rinkodaros koncepcijos, apskaitos ir kontrolės procedūros ir pan.).

Įmonės struktūra vertinama pagal tokius kriterijus:

- dabartinė ir kokia turėtų būti ateityje;
- personalo planavimas;
- realizacijos personalo skaičius;

- personalo mokymas, struktūros tobulinimas (ISO standartai ir pan.).

➤ *Stipriosios ir silpnosios pusės.*

Vertinant įmones svarbu žinoti jų stipriąsias ir silpnąsias puses. Įmonė turi plėtoti veiklą naudodamasi savo stipriosiomis pusėmis, nes tai sudarys sąlygas įgyti pranašumą prieš konkurentus. Paprastai įmonės turi ir silpnųjų pusių. Kad nesumažėtų įmonės konkurencingumas, būtina imtis priemonių silpnųjų pusių pašalinimui ar minimizavimui.

Būtina atsižvelgti į tai, kad komercinės aplinkos sąlygų vertinimas yra gana subjektyvus, jis labai priklauso nuo vertinimą atliekančio specialisto kompetencijos, jo turimos informacijos bei jos traktavimo.

3. Finansinės rizikos vertinimas

Finansinės rizikos vertinimas atliekamas analizuojant įmonės finansines ataskaitas. Šios analizės atliekamos pagal tam tikrus jau nusistovėjusius principus. Tai gali būti *vertikali*, *horizontali* ir *detalizuota* finansinių rodiklių analizė, paremta rodiklių sistemų (vadinamojo rodiklių medžio) sudarymu. Būtent šiais principais rekomenduojama remtis atliekant įmonių finansines analizes.

Vertikali analizė – tai įmonės finansinės būklės įvertinimas, naudojant įvairius santykinius rodiklius. Visų pirma, tai finansinių ataskaitų struktūrinių rodiklių apskaičiavimas, kuris leidžia operatyviai pastebėti neigiamus (kartu ir teigiamus) įmonės veiklos pokyčius ir atlikti finansinės būklės įvertinimą lyginamosios analizės būdu. Dažniausiai lyginama su etaloniniais, vidutiniais šakos ar analogiškos veiklos vidurkiais. Jeigu tokių palyginamųjų reikšmių nėra arba jų nepavyksta gauti, lyginti galima su teorinėmis reikšmėmis arba praėjusių laikotarpių duomenimis. Atliekant vertikalią analizę galima naudotis šia rodiklių apskaičiavimo formule:

$$R = \frac{y_n}{y_b} \times 100\% ,$$

kur y_n – lyginamo rodiklio reikšmė,

y_b – bazinio (su kuriuo lyginama) rodiklio reikšmė.

Horizontali analizė – tai pasirinktų finansinių rodiklių dinamikos tyrimas. Kartais išėities tašku pasirenkamas tam tikras ataskaitinis laikotarpis, vadinamas baziniu laikotarpiu ir visi po jo einantys analizuojami apskaičiuojant augimo tempą arba prieaugio koeficientus. Tačiau paskutiniu metu dažniausiai naudojamas taip vadinamas *grandinių rodiklių* metodas, kuriame skaičiuojant rodiklių pokyčio dinamiką visi einamųjų laikotarpių absoliutiniai dydžiai yra lyginami su praėjusių laikotarpių atitinkamo rodiklio reikšmėmis. Atliekant horizontalią analizę pagal grandinius rodiklius galima naudotis šia rodiklių apskaičiavimo formule:

$$R = \frac{y_n - y_{n-1}}{y_{n-1}} \times 100\% ,$$

kur y_n – lyginamo rodiklio reikšmė,

y_{n-1} – prieš tai buvusio ataskaitinio laikotarpio atitinkamo rodiklio reikšmė.

Yra daugybė santykinų rodiklių, kuriuos galime apskaičiuoti remdamiesi finansinės atskaitomybės duomenimis. Siūlomos įvairios rodiklių sistemos bei jų kombinacijos, kurios yra orientuotos į atitinkamus analizės tikslus. Atliekant finansines analizes naudojamosi daugybe įvairių vertinimo rodiklių, kuriuos daugelis autorių įvardina ir išskiria kaip svarbiausius gana skirtingai. Apžvelgsime pagrindinius, dažniausiai naudojamus koeficientus.

Pelno normos rodikliai:

- *Bendrojo pelno norma* (bruto) – tai apskaičiuoto įmonės bendrojo pelno ir pardavimo pajamų santykis, parodantis pridedamą priedą, kurį įmonės prideda prie pardavimo išlaidų.
- *Veiklos pelno norma* (neto) – tai apskaičiuoto įmonės veiklos pelno ir pardavimo pajamų santykis, parodantis įmonės pagrindinės veiklos pelną lyginant su bendromis įplaukomis.
- *Grynojo pelno norma* – tai apskaičiuoto grynojo įmonės pelno ir pardavimų santykis, parodantis grynojo pelno dalį lyginant su visomis ataskaitinio laikotarpio įplaukomis .

Pelningumo rodikliai:

- ❖ *Nuosavo kapitalo pelningumas* – tai grynojo pelno ir nuosavo kapitalo santykis. Šis rodiklis parodo, kiek pelno uždirba savininkų nuosavybė. Lygindami šį rodiklį su alternatyviais kapitalo investavimo pasiūlymais, verslininkai gali spręsti, ar verta reinvestuoti, ar geriau pasirinkti kitą investicijų galimybę.
- ❖ *Investicijų pelningumas* – tai grynojo pelno ir palūkanų santykis su investuotu kapitalu, tai yra su trumpalaikio ir ilgalaikio materialaus turto suma. Šis rodiklis parodo investicijų pelningumą, tai yra gebėjimą gauti pelną iš pagrindinėje veikloje naudojamo turto. Šiuo atveju ilgalaikis kreditorių dalyvavimas finansuojant verslą yra savanoriškas, todėl prie grynojo pelno yra pridedamos palūkanos.
- ❖ *Turto pelningumas* – tai grynojo pelno ir visų aktyvų santykis. Šis rodiklis parodo, kaip efektyviai įmonė panaudoja savo turtą. Užsienio šalyse šis rodiklis palyginamas su kapitalo rinkoje nusistovėjusiomis palūkanų normomis. Jeigu gautas rodiklis yra mažesnis, reikia ieškoti padėties gerinimo sprendimų. Analitikai turto pelningumui apskaičiuoti dažnai vietoje grynojo pelno remiasi veiklos pelno rodikliu, darydami prielaidą, kad turtas uždirba pelną prieš apmokestinimą.

Likvidumo rodikliai:

- *Bendrasis likvidumas* – tai trumpalaikio turto ir trumpalaikių įsipareigojimų santykis. Šis koeficientas padeda nustatyti, kiek įmonės likvidūs aktyvai viršija trumpalaikius pasyvus. Maža šio rodiklio reikšmė rodo, kad įmonei sunkų būtų per trumpą laiką įvykdyti trumpalaikius

įsipareigojimus. Daugelyje šalių manoma, kad patenkinamas šio rodiklio lygis yra nuo 1,2 iki 2. Tačiau praktiškai įvairiose verslo šakose jo reikšmė labai skirtinga.

- *Einamasis (greitasis) likvidumas* – tai trumpalaikio turto, atmetus atsargas, santykis su trumpalaikiais įsipareigojimais. Jis parodo, koks yra įmonės pajėgumas greitai likvidžiu turtu padengti trumpalaikius įsipareigojimus.
- *Kritinis likvidumas* – tai pinigų (esančių įmonės kasoje ir bankinėse sąskaitose) santykis su trumpalaikiais įsipareigojimais. Šis rodiklis parodo, kokią trumpalaikių įsipareigojimų dalį įmonė pajėgi padengti pinigais.

Padengimo rodikliai:

- *Bendrasis padengimo rodiklis* – tai nuosavo kapitalo ir ilgalaikio turto santykis. Šis rodiklis parodo, kiek kartų įmonės nuosavas kapitalas viršija ilgalaikį turtą.
- *Palūkanų padengimo rodiklis* – tai veiklos pelno ir palūkanų santykis. Jis parodo, kiek kartų per metus įmonės uždirbtas pelnas didesnis už per metus mokėtiną palūkanų sumą. Vakaruose normalia šio rodiklio reikšmė laikoma – $3 \div 5$ kartai.
- *Paskolų padengimo rodiklis* – tai grynojo pelno ir rezervų santykis su per ataskaitinį laikotarpį numatytą gražinti paskolų suma. Šis rodiklis parodo, ar įmonė yra pajėgi gražinti paskolas numatytu laiku. Šiuo atveju vietoje grynojo pelno gali būti remiamasi grynojo pinigų srauto rodikliu.

Finansinio stabilumo rodikliai:

- ◆ *Finansinės autonomijos rodiklis* – tai nuosavo kapitalo ir visų įsipareigojimų santykis. Kuo šis rodiklis didesnis, tuo įmonė yra savarankiškesnė. Galima sakyti, kad normali šio rodiklio reikšmė yra 1, tai yra įmonės kapitalą sudaro lygios nuosavo ir skolinto kapitalo dalys. Tačiau dėl egzistuojančio finansinio svėro efekto šis rodiklis dažnai yra pažeidžiamas. Beje, šio santykio optimali reikšmė įvairiose pasaulio šalyse yra skirtinga. Pavyzdžiui, Japonijoje nuosavo kapitalo dalis siekia net 80%, nes tokias tendencijas sąlygoja daugelio bankų politika, mat jie nelinkę kredituoti įmonių su mažu nuosavu kapitalu. O JAV daugelio įmonių nuosavas kapitalas tesiekia 30%.
- ◆ *Finansinės priklausomybės rodiklis* – tai ilgalaikių įsipareigojimų ir privilegijuotų akcijų (jeigu tokių yra) sumos santykis su nuosavu kapitalu. Šis rodiklis taip pat parodo įmonės finansinį savarankiškumą, t.y. dinamiškas šio rodiklio augimas rodo finansinės priklausomybės didėjimą ir atvirkščiai.
- ◆ *Nuosavo kapitalo manevringumas* – tai nuosavo apyvartinio kapitalo ir visos nuosavybės santykis. Tai svarbus rodiklis, nusakantis, kokia nuosavo kapitalo dalis skirta trumpalaikiam turtui finansuoti. Šis rodiklis neturi kokios nors apibrėžtos reikšmės, nes tai susiję su įmonės finansavimo strategija bei susiklosčiusia situacija verslo šakoje.

Apyvartumo rodikliai:

- *Turto apyvartumas* – tai pardavimų ir viso turto santykis. Jis parodo, kiek litų (ar centų) uždirba vienas į turtą investuotas litas.
- *Apyvartinio kapitalo apyvartumas* – tai pardavimų ir apyvartinio kapitalo santykis. Jis parodo, kiek litų (ar centų) uždirba vienas apyvartinio kapitalo litas.
- *Kreditorinio įsiskolinimo apyvartumas* – tai pardavimų ir kreditorinių įsiskolinimų santykis; galimai vietoje pardavimų naudojama parduotų prekių ir atliktų darbų savikaina. Jis parodo, kiek kartų per metus yra padengiamas kreditorinis įsiskolinimas.
- *Debitorinio įsiskolinimo apyvartumas* – tai pardavimų ir debitorinių įsiskolinimų santykis. Jis parodo, kiek kartų per metus yra padengiamas debitorinis įsiskolinimas.
- *Atsargų apyvartumas* – tai pardavimų ir atsargų santykis; galimai vietoje pardavimų naudojama parduotų prekių ir atliktų darbų savikaina. Jis parodo, kiek kartų per metus yra parduodamos visos atsargos, galimai vietoje pardavimų naudojama parduotų prekių ir atliktų darbų savikaina.
- *Kreditorinio įsiskolinimo padengimo periodas* – tai kreditorinių įsiskolinimų santykis su visais pardavimais, padaugintas iš metų dienų skaičiaus (dauginama iš 360 arba 365). Šis rodiklis parodo, per kiek dienų gali būti padengiamas kreditorinis įsiskolinimas.
- *Debitorinio įsiskolinimo padengimo periodas* – tai debitorinių įsiskolinimų santykis su visais pardavimais, padaugintas iš metų dienų skaičiaus (dauginama iš 360 arba 365); galimai vietoje pardavimų naudojama parduotų prekių ir atliktų darbų savikaina. Šis rodiklis parodo, per kiek dienų gali būti padengiamas debitorinis įsiskolinimas.
- *Atsargų realizavimo periodas* – tai įmonės atsargų santykis su visais pardavimais, padaugintas iš metų dienų skaičiaus (dauginama iš 360 arba 365); galimai vietoje pardavimų naudojama parduotų prekių ir atliktų darbų savikaina. Šis rodiklis parodo, per kiek dienų gali būti realizuotos visos atsargos.

Nei vienas koeficientas, paimtas atskirai, išsamios informacijos apie įmonę neteikia. Analizuoti įmonės finansinę veiklą galima tikta naudojant visą pasirinktą finansinių koeficientų sistemą.

Tačiau būna atveju, kai įmonė neturi finansinės istorijos, tačiau turi gerų idėjų verslui vystyti. Tokiu atveju tenka vertinti ne esamą įmonės padėtį, o prognozuojamą, tai yra planuojamus įgyvendinti projektus. Šiuo atveju bankas pirmiausiai vertina į projektą generuojamus pinigų srautus kaip pagrindinį paskolos grąžinimo šaltinį.

Projektų finansavimas pasižymi tuo, kad neturi antrinių paskolos grąžinimo šaltinių. Tai reiškia, kad bankai remiasi tik grynųjų pinigų srautais ir pagrindiniais projekto aktyvais. Kitų išorinių paskolos grąžinimo šaltinių nėra. Tokio pobūdžio finansavimas Lietuvoje kol kas palyginus retas. Labiau įprasta, kad paskolos turi antrinius jų grąžinimo šaltinius.

Užsienio praktikoje finansuojant tokius projektus, paprastai bankai nekredituoja daugiau kaip 60% – 70% projekto vertės.

Projektų finansavimui būdingi tokie specifiniai bruožai:

- ✓ detalus techninis, ekonominis ir finansinis projekto įvertinimas prieš išduodant paskolą ir nuolatinis projekto, kuriam įgyvendinti suteikta paskola, stebėjimas;
- ✓ gera paskolos dokumentacija;
- ✓ didesnės paskolos palūkanos, negu būna įprastai finansuojant (tai susiję su papildoma rizika).

4. Įmonių kreditingumo vertinimo modeliai

Verslo ir ypač finansinės rizikos vertinimo metodai leidžia įvairiais aspektais apibūdinti įmonės situaciją rinkoje ir jos verslo parametrus. Tačiau atvirais lieka pakankamai daug klausimų: ką reikia vertinti; ar vertinamų kriterijų kiekis nėra per didelis; ar jų vertinimo metodika nėra per daug sudėtinga; koks pakankamas analizės lygis; kaip vertinti gautus rodiklius?

Per ilgą kreditavimo praktiką buvo sukurtas ne vienas kreditingumo vertinimo modelis. Tačiau dėl jų riboto praktinio pritaikymo (pavyzdžiui, neįmanoma gauti reikiamos informacijos arba jos gavimas ekonomiškai nepagrįstas) praktikoje prigijo tik keletas.

Remiantis teoriniais modeliais kreditingumas praktikoje vertinamas tokiais dažniausiai naudojamais metodais:

- ✓ *Altman'o indekso – “Z” metodas;*
- ✓ *penkių “C” metodas;*
- ✓ *PARSER ir CAMPARI metodai;*
- ✓ *balinis (taškinis) metodas;*
- ✓ *Scorig metodai.*

4.1. Altman'o indekso – “Z” metodas

1970–ųjų metų pabaigoje šį modelį sukūrė grupė amerikiečių mokslininkų. Jie pastebėjo, kad skaičiuojant įmonės finansinį stabilumą, stabili įmonė tiesinėje priklausomybėje atsiduria toje pačioje vietoje. Tuomet buvo nustatytas tam tikras dydis (riba), nuo kurio įmonės stabilumas mažėja ir veikla gali būti vadinama nuostolingėse. Remiantis jų atliktais tyrimais, Edward I. Altman pasiūlė 5 faktorių lygtį:

- ✓ *turto pelningumas – K_1 (veiklos pelnas / visas turtas);*
- ✓ *turto grąža – K_2 (pardavimai / visas turtas);*
- ✓ *nuosavo kapitalo padengimo rodiklis – K_3 (nuosavas kapitalas / trumpalaikiai įsipareigojimai);*
- ✓ *grynasis turto pelningumas – K_4 (nepaskirstytas pelnas / visas turtas);*
- ✓ *nuosavo kapitalo dalis aktyvuose – K_5 (nuosavas apyvartinis kapitalas / visas turtas).*

Kiekvienam rodikliui nustatytas atitinkamas svarbumo lygis ir išvesta tokia penkių faktorių lygtis:

$$Z = 3,3 \times K_1 + 1 \times K_2 + 0,6 \times K_3 + 1,4 \times K_4 + 1,2 \times K_5 .$$

Pagal šią formulę apskaičiuota reikšmė apibūdina įmonės bankroto tikimybę. Optimali kritinė reikšmė lygi 2,675, o kaip pasiskirsto ribos, parodyta 1 lentelėje.

1 lentelė

Altman'o koeficiento reikšmės

<i>Z reikšmė</i>	<i>Iki 1,8</i>	<i>Nuo 1,9 iki 2,7</i>	<i>Nuo 2,8 iki 2,9</i>	<i>Daugiau 3</i>
<i>Apibūdinimas</i>	<i>Bankroto tikimybė labai didelė, įmonės būklė rizikinga</i>	<i>Bankroto tikimybė didelė</i>	<i>Bankroto tikimybė įmanoma</i>	<i>Bankroto tikimybė labai nedidelė</i>

Apibendrinant šį modelį galima teigti, kad jis daugiausia remiasi finansiniais įmonių duomenimis, neatsižvelgdamas į tokius faktorius, kaip ekonominė aplinka, organizavimo bei vadovavimo kokybė ir daugelį kitų faktorių, nuo kurių labai priklauso įmonės veikla ateityje. Finansinių duomenų analizė labiau aktuali trumpu laikotarpiu (suteikiant trumpalaikius kreditus), tačiau galvojant apie ilgalaikį kreditavimą, to tikrai nepakanka.

4.2. Penkių “C” metodas

Penkių “C” metodas nurodo, kad analizuojant bet kurį skolininką, reikia įvertinti šiuos penkis kriterijus:

- ✧ asmenybę (Character);
- ✧ patirtį ir sugebėjimus (Capability);
- ✧ sąlygas (Conditions);
- ✧ kapitalą (Capital);
- ✧ užstatą (Collateral).

Asmenybė (Character).

Tai, ko gero, vienas iš sunkiausiai įvertinamų kriterijų, kadangi jis apima daugelį įmonei vadovaujančio žmogaus savybių; tokių kaip: garbingumas, sąžiningumas, jo pasiruošimas vykdyti prisiimtus įsipareigojimus bankui. Tenka bent pabandyti atsakyti į tokius klausimus:

- koks žmogus vadovauja įmonei?
- ar jis yra pažįstamas bankui?
- ar juo bei jo pateikta informacija galima pasitikėti?

Jokiu būdu negalima skolinti pinigų nepažįstamam, nepatikimam žmogui. Nepakankamai pažįstamas žmogus turėtų pateikti gerai pažįstamų žmonių rekomendacijas. Šio aspekto įvertinimui

nemažą įtaką turi informacija apie ankstesnes paskolas, apie jo dalyvavimą įvairių verslo draugijų veikloje. Reikia pažymėti, kad asmenybės įvertinimas yra pati subjektyviausia skolininko analizės dalis.

Patirtis ir sugebėjimai (Capability).

Vertinant skolininką šiuo aspektu reikia išsiaiškinti ar tikrai žmogus žino, įsivaizduoja ir supranta, ką jis daro ar ruošiasi daryti, kaip jam sekėsi organizuoti verslą praeityje. Itin svarbu išsiaiškinti, ar žmogus turi patirtį šioje veiklos sferoje, ar yra naujokas, kadangi jis galbūt labai gerai sugeba užsiimti viena veikla, tačiau yra nelabai gabus ar kompetentingas kitoje.

Sąlygos (Conditions).

Šio kriterijaus taikymo tikslas – įvertinti potencialių pasikeitimų nacionaliniame ir vietiniame lygyje poveikį. Veikla gali būti labai sėkminga paskolos prašymo momentu, tačiau analitikas turi numatyti, kaip pasikeis kliento finansinė padėtis, pasikeitus verslo sąlygoms. Šis aspektas yra ypač svarbus įvertinant tokias sąlygas, kaip, pavyzdžiui,- palūkanų normos, mokesčių, konkurencijos pasikeitimai ir pan.

Kapitalas (Capital).

Kapitalo įvertinimas yra orientuotas į kliento dabartinę finansinę padėtį, t.y. ar jis turi ir kiek turi neskolinto kapitalo, kurį galėtų investuoti į šį verslą ir kokią dalį visų investicijų tas jo kapitalas sudarytų. Kitais žodžiais tariant – kiek klientas pasiruošęs rizikuoti savo nuosavu kapitalu.

Užstatas (Collateral) –

tai yra už gaunamą paskolą įkeičiamas turtas. Vertinant šį aspektą reikėtų kalbėti apie paties įkeitimo galimybę ir įkeičiamo turto kokybę. Nors užstato kokybė yra labai svarbi charakteristika, tačiau yra tikimasi, kad bankui nereikės tapti užstato savininku. “Gero” įkeitimo turėjimas neturėtų būti priežastimi paskolos suteikimui, nors bankų praktikoje egzistuoja ir toks dalykas, kaip “lombardinės” paskolos, kurių pagrindiniu suteikimo kriterijumi yra įkeičiamas turtas.

Šiame modelyje pateikiami pagrindiniai vertinimo principai, kuriais turėtų remtis kreditoriai prieš suteikiant kreditus, tačiau kaip konkrečiai įvertinti minėtus faktorius, šis modelis nenumato.

4.3. PARSER arba CAMPARI metodai

Anglijos bankai naudoja PARSER arba CAMPARI metodikas klientų kreditingumui tirti. Klientai turi užpildyti klausimyną, kuriuo remdamiesi bankai nusprendžia, suteikti kreditą ar ne. Beje, šių metodikų pavadinimuose (pirmosios raidės) koduojamos sritys, apie kurias yra renkama informacija :

PARSER:

1. Potencialaus skolininko asmenybė, reputacija (Person);
2. Prašomos sumos pagrindimas (Amount);
3. Grąžinimo galimybė (Repayment);

4. Užstatas (Security);
5. Kredito tikslas (Expediency);
6. Atlyginimas bankui už paskolos išdavimo riziką (Remuneration).

CAMPARI:

1. Skolininko reputacija (Character);
2. Skolininko verslo įvertinimas (Ability);
3. Paskolos būtinumo analizė (Means);
4. Paskolos tikslas (Purpose);
5. Prašomos paskolos sumos pagrindimas (Amount);
6. Grąžinimo galimybė (Repayment);
7. Kreditinės rizikos apdraudimo galimybė (Insurance).

4.4. „Balinis“ („taškinis“) metodas

Balinis modelis, kuris dar vadinamas *taškiniu*, naudojamas ūkio subjektams ir individualiems skolintojams jau išduotų bei planuojamų suteikti kreditų įvertinimui. Jį taikant pasirinkti kriterijai vertinami balais, o susumavus gautus balus yra nustatoma kreditingumo kategorija.

Dažniausiai *baliniame* modelyje komercinės paskolos įvertinimui taikomi šeši rodikliai:

- ✓ grynujų pinigų ir vertybinių popierių procentinė dalis aktyvuose;
- ✓ įplaukų ir grynujų pinigų bei vertybinių popierių santykis;
- ✓ pajamų iki procentų ir mokesčių mokėjimo ir aktyvų procentinė dalis;
- ✓ bendrų įsipareigojimų ir aktyvų santykis;
- ✓ pagrindinio kapitalo (aktyvų) ir akcinio kapitalo santykis;
- ✓ apyvartinio kapitalo ir grynujų pardavimų santykis.

4.5. Scoring metodai

Scoring metodai – kompiuteriniai metodai, pagrįsti tuo, kad iš kliento paraiškos tam tikra informacija yra suvedama į kompiuterį ir programa pateikia atsakymą – kliento vertinimą. Šių metodų populiarumas auga, nes jie leidžia sutaupyti banko darbuotojų laiko ir kvalifikacijos sąskaita. Pagrindinis šių metodų trūkumas yra tas, kad jais galima įvertinti tik standartines situacijas ir jie nėra tinkami, kai projektas reikalauja gilesnės analizės. Praktiškai šie metodai naudojami daugiausia individualių klientų vertinimui, teikiant vartotojiškas ir būsto paskolas.

Bankininkystės praktikoje labiausiai prigijo *balinis kreditingumo* vertinimo metodas, kurio esmė yra tai, kad pasirinkta balų sistema yra vertinami reikšmingais laikomi faktoriai, o po to, atsižvelgiant į jų reikšmingumą (svarumo koeficientus), minėti balai yra susumuojami ir gaunamas

galutinis kreditingumo įvertinimas, pagal kurį ir sprendžiama, galima klientą kredituoti ar ne. Visi Lietuvoje veikiantys bankai taiko balinį kreditingumo vertinimo metodą.

LITERATŪRA

1. Bartkus E., Buškevičiūtė E. Finansai ir kreditas. Kaunas, KTU, 1993.
2. Buškevičiūtė E., Mačerinskienė. Finansų analizė. Kaunas, KTU, 1998.
3. Dauderis H. Finansų apskaita. II tomas. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 1994, p.658
4. Gronskas V. Prekinės verslininkystės rizika. Kaunas, 1997.
5. Ivaškevičius D., Sakalas A. Bankų vadyba. Kaunas, 1997.
6. Įmonių finansinė analizė: rodiklių skaičiavimo metodika. Vilnius.: NVPB, 1999.
7. Kalčinskas G. Buhalterinės apskaitos pagrindai. Penktoji laida. Vilnius, 2003.
8. Kalčinskas G. Buhalterinės apskaitos pagrindai. Vilnius, 1996.
9. Kancerevyčius G. Finansai ir investicijos. Kaunas, 2004.
10. Katkus V. Šiuolaikinės bankininkystės tendencijos. Bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 1998.
11. Kvėdaraitė V. Įmonės finansų valdymas. Vilnius: Lietuvos informacijos institutas, 1997.
12. Kvėdaraitė V. Firmų finansinių rodiklių palyginamoji analizė. Vilnius: Lietuvos informacijos institutas, 1995.
13. Mackevičius J., Poškaitė D. Finansinė analizė. Vilnius, 1998.
14. Mayer T., Duesenberry J.S., Aliber R.Z. Pinigai, bankai ir ekonomika. - Vilnius: Alma Littera, 1995.
15. D. Šlekienė, I. Klimavičienė Įmonės veiklos finansinis vertinimas. Kaunas, Technologija, 2000.
16. Taraila S. Kreditavimas: Teorija ir praktika. Vilnius: Bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 2001.